

HALK HEKİMLERİ*

Yazan: David J. HUFFORD

Çev.: Yard. Doç. Dr. Mustafa SEVER**

Halkbilimcilerin halkbilimini tanımladıklarından beri halk tababeti ve uygulayıcılarının, asla gerçekten genel kurumsal bir planda rahatlıkla veya birbirine eş mekânlarda bulunması mümkün değildir. Amerikan halkbilimi çalışmalarında halk tababeti, batıl inanç olarak adlandırılan şeylerin “önemsiz/ikincil bir türü” (kötü anlam çağrıştırmaları nedeniyle bu terimden kaçınılır) veya halk inancı olarak düşünülür. Edebiyat çalışmalarından genel kavram çıkarıldığı için romanlar ya da şiirler gibi dilin farklı ürünleri açısından bakıldığında, bunlardan birisinin seçilmesi/düşünülmesi doğaldır. Bu nedenle halk arasında şifa dağıtıcılığı, tedavi usullerinin ve inançların toplanması ve listelenmesiyle başladı. Sözelimi “guatr hastalığını, yedi oğulun yedi oğlu ovalamakla giderebilir.”¹ gibi. Günümüz halkbilimcisi; bu, türe ait yaklaşımın sınırlarına gittikçe artan bir şekilde dikkat etmekte, inancın başka şeylerden bağımsız, geniş şekilde anlaşılması için inanç konusuna, kültürel ve şahsî bağlama vurgulama yapmaktadır. Bununla birlikte coğrafi yayılım ve köken sorunuyla ilgili hatırı sayılır yararlı bilimsel alış-verişler, bu sayısal yöntemden kaynaklanan sonuçlara sahiptir. Hatta ek bilgi olarak inanç koleksiyonları, halkbilimi literatüründeki belirli inançların yerleri ve tedaviler için paha biçilmez araçlar sağlarlar. Amerikan halkbiliminde inançlar konusunda

bilimsel ek bilgilerin ilk örneği Wayland D. Hand tarafından yayımlanan Frank C. Brown, Kuzey Carolina Halkbilimi Koleksiyonu, cilt VI ve VII’dir.

Kişiden kişiye ve devirden devire çeşitlenen etkin/yaşayan özellikler, (davranış şekilleri) aynı derecede durağan bir şey olarak tedavi etmede bir inanç olan genel davranış şekline dönüşür. Sözelimi “kara kurbağasına dokunmak sigile neden olur.” sözü, her ne kadar geleneksel bir ifade ise de birçok kişiden duyduğumuz bu söze inanılmaz. Hatta böyle ifadeler “inançsızlık geleneği” olarak adlandırılan inançlar içinde bulunabilir. Fakat “kara kurbağasının derisi tümüyle tümsekli ve sigillerle kaplanmış gibi olduğu için, kimi insanların kara kurbağasına dokunmak sigillere sebep olur gibi sözlerini, (bize) bilgi veren kişi söylediğinde, bu bir olaydır/durumdur. Bu, varlığı hâlâ süren ifadeler, oldukça sık duyulan, ısrarlı şekillerdedir; fakat inanç yapısının özelliği, salt metinlerden anlayabildiklerimizden çok farklıdır. Bu tür ifadelerin en iyi bilinenleri gerçek (içten) inançların ortamında olduğu gibi, ifadelerin inançsızlık ortamında da kolayca elde edilebilir/duyulabilir. Farklı inançların ve ilaç tariflerinin bir dizisi olarak halk hekimliğine bakıldığında, sistemin parçaları olarak bu malzemelerin bilinmesinde bilim adamları engellenmektedir. Serbest olarak halk arasında dolaşan bu malzemelerin yok olmasına

* Ed. Richard M. Dorson, Handbook of American Folklore, Indiana University Press, Bloomington, 1986, s. 306-313.

** Gazi Üniv. Fen Edebiyat Fakültesi Türk Halkbilimi Bölümü Öğretim Üyesi. severm@gazi.edu.tr

ya da ısrarla/inatla korunmasına bakıldığında inançlar, daha az bilinen/daha az aydınlatılmış devirlerden günümüze kalmış parçalar olarak düşünülmektedir. Onların zamana dayanması/canlı kalması, işlevlerinin sürmesinden daha çok, Amerikan eğitiminde değerlerini kaybetmelerine bağlıdır. Bunu anlamak, gelişmenin kaçınılmazlığı ve basit kültürel evrimin antropolojik görünüşüyle paraleldir. (“Gelişme” ile tanımlanan, bilsel kültüre benzeyen bir artıştır.)

Sağlık Sistemleri Yaklaşımı

Karşılaştırmada sağlık sistemlerine yaklaşım, halk hekimliğinin temel çalışma alanı içindeki hastayı ve hastayı iyileştiriciyi kapsar. Böylece insanlar ve malzemeler, bir işlev biriminin gerekli parçaları olarak birlikte incelenebilirler/değerlendirilebilirler. Sistem burada az ya da çok düzenli ilişkilerde tanım bir şekle ulaşmak için elemanların düzene sokulmasının birleştirilmesine bir öneri olarak çok genel bir duygu içinde kullanılmıştır. Sağlık sistemleri, iki yöntemin her birinde görülebilir: Birtakım insanlar arasında bir anlaşma olarak ya da bir bireyin sağlıkla ilgili bilgi ve davranışlarının bir toplamı/koleksiyonu olarak. Güneybatı Amerika’da “Curenatismo” ya da öncelikle Pensilvanya’da “Büyücü hekimlik” konusundaki derlemeler, üzerinde anlaşılmış/mutabık kalınmış sağlık sisteminin örnekleridir. Böyle mutabık kalınmış sistem, sıklıkla “halk hekimliği geleneği” olarak adlandırılan tüm uygulamaları kapsar. Diğer yandan (herhangi) bir kişinin uygulamaları, gelenekten bazı bakımlardan, hatta iyileştiricinin tüm zamanını alması bakımından da sürekli farklılıklar taşır. Bu farklılığa neden, Kuzey Amerika kültürünün bütününde kullanılan sağlığa yönelik çok zengin çeşitte ve her kişinin

hayata ait deneyimlerinin birleşmesiyle meydana gelmiş uygulamalardır. Bu, iki birbirinin tamamlayıcısı bakış açısı, –üzerinde mutabık kalınmış uygulamalar veya ferdî uygulamalar- halk hekimliğinin tam/mükemmel bir tedavi etme şekli için gereklidir.

Bütünleşme

Sağlık sisteminin en önemli özelliği, onun öğelerinin birbiriyle ilişkili oluşudur; ki bu özellik, “Bütünleşme/Integration” terimi ile karşılanabilir. Öğeler arasında var olan önemli orandaki ilişki, bağıntı nedeniyle sistem sağlamdır.

Halk hekimliği sisteminin modern hekimlik karşısında hayatta kalmasını sağlayan, önemini azalmasını önleyen onun bağıntılarıdır. Tedavi usulleri ve sorunlar arasındaki düzenli bağıntılar, tüm sistemin ağırlığının birazıyla değişmeye karşı koymaya imkân verir. Sözgelişi Vance Randolph, şifalı bitki satan birinden aktarır: “Her şeye kadir Allah, bizim için dünyaya çaresi olmayan hiçbir hastalık getirmedir.”² Böyle bir ifade bize ilâhî güçten hareketle, inanç ve şifalı bitki ile sağlık elde etme arasında bir bağıntıyı göstermektedir. Bu sıradan ilişki, bitkilerle şifa dağıtma geleneğine sadece genel bir denge katmaz; aynı zamanda bunu öyle şüpheli bir yöntemle yapar ki modern tıbbın kanıtları/düşünceleri, bu ilişkilere erişemez. Bu ilişkinin bir sonucu, şifa dağıtan kişi, geleneksel iyileştirmenin ezberlenmiş büyük bilgiyle geleneğin zayıf bir koruyucusu olabilirken bir diğer kişi, (bu bilgilerin) çok azıyla daha üstün ilişkiler taşımasından dolayı çok daha etkili olabilir. Bu fark, “Yıldız bilgi verici” kişiyi belirttiği için, çalışma sahasında bilgi toplamada özellikle önemlidir. Birçok inancı anlatmada kaynak olamayan ve tedavi etme geleneklerini anlatan diğerleri kadar önemli

olmayabilir. Tabi diğer birçok etken, örneğin iletişim şekilleri ve tedavi edicinin becerileri de geleneğin devam ettirilmesi için tedavi edicinin işlevleri ve tedavi usullerinin belirlenmesinde önemlidir.

Halk hekimliği geleneği ile bu geleneğin kültürel şartları ve çevresi de halka şifa dağıtıcıların ve onların hastalarının anlaşılması için önemlidir. Bir eğilim halinde ferdî tedavi biçimleri, tahlil için bir örnek olarak, modern akademik hekimliğin üzerinde oldukça büyük inanın bir bölümünde farklı ve kendi kendine yeterli biçimde meydana gelir. Son yüzyıllarda batı akademik hekimliği, kültürün diğer yönlerinden az ya da çok kasıtlı bir ayrılma süreci geçirmiştir. Bu ayrılma, gerçekten daha çok görünüşte ise de görünümle diğer kültürlerdeki durumla karşılaştırıldığında oldukça alışılmadık dışındadır ki artistik ifade tarzı ve inanç olarak kültürün diğer yönleriyle kuvvetlice ilgilidir.

Halk sağlığı sistemiyle onun çevresindeki kültürün bütünleşmesi, Amerika'da halka şifa dağıtıcıların çalışmaları için önemli sonuçtur. Her şeyden önce, şifacıların yaşlıklarında çalıştığı ve muhafazakâr gelenekler, sıklıkla yazılı/basılı kaynaklardan yararlandığı için, halk kültüründen halk sağlığı sisteminin yöntemlerini/uygulamalarını ayırmak, zaman zaman zordur. Buna en iyi örnek Pensilvanya Alman "büyücülük" geleneğidir. Pensilvanya Alman lehçesinde Brauche veya Braucherei denilen bu gelenek, Orta Avrupa'nın Almanca konuşulan bölgelerinden Amerikan kolonilerine ithal edildi. Ağırıklı olarak doğüstü bir yapıda ve öncelikle ya yazılı ya da sözlü büyü olarak uygulanır. 1820'den beri şifa dağıtıcılar, bu gelenekte "Der Lang Verborgene Freund" özgün adıyla Pennsylvania'da ilk basımı yapılan kitabı yaygın olarak kullandılar. Hohman

adlı Alman göçmen tarafından derlenen bu kitabın Almanca ve İngilizcede seçenek olarak "The Long Lost Friend" ve "The Long Hidden Friend" olarak birçok baskısı yapıldı ve hâlâ yayınlanmakta ve kullanılmaktadır.³ Ayrıca, kimine göre güvenilir kimine göre de kuşkuyla karşılanan "Musa'nın Altıncı ve Yedinci Kitabı" ve "Albertus Magnus'un Mısır'a Ait Sırları" gibi kitaplar basıldı ve kullanıldı. Gerçi basımda güvenilirlik açısından geleneksel olarak popüler gelenek ile halk geleneği arasında kesin bir fark göz önünde tutulmaktadır ve açıktır ki büyüçülük, halk hekimliği geleneğidir. Tedavi geleneği konusunda günümüz yayıncılığının etkileri ve ilişkileri düşünülünce bir şifa dağıtıcıyı tarif etme ve şifa dağıtıcının kökeninin halk mı yoksa halka ait başka bir kaynak mı olduğu konusunda dikkatli olmalıyız. Modern Amerikan kültürünün hâlihazırdaki durumunda basımın/yayımların rolü, daima şifa dağıtıcıların çalışmalarının bir bölümünü meydana getirmelidir.

Böyle bir işleyiş ek olarak halk hekimliği, aynı zamanda da akademik sağlık sistemi ve halk sağlık sisteminin birbirleriyle öz olarak ilişkili şeklidir. Bu, iyi bilinir ki halk hekimliği, akademik olarak eğitilmiş pratisyenler arasında bir zamanlar kullanılan tedavi usullerini de ihtiva eder; fakat şimdi sadece halk geleneğinde yaşamaktadır. Halk tıbbının modern tıba gerçek katkısı çok az bilinmektedir. Sözelimi, oldukça önemli, kalp hastalığının ilaçla tedavisinde kullanılan yüksük otu (mor yüksük otunun kurutulmuş yaprakları) 18. yüzyılda İngiltere'de resmî olarak keşfedilmezden çok önce Avrupalı otacılar ve Amerikalı yerli/Kızılderili otacılar arasında kullanıldı. Bu, keşif (yüksük otu), William Withering tarafından yapıldı ki o da bunu Birmingham yakınlarında

halk hekimi olan yaşlı bir kadından öğrendi. Böyle yüzlerce zenginlik, Birleşik Devletler Eczacılığı'nda halk geleneğinden resmî statüye geçiş yapmakta ve kuşkusuz böyle binlercesi de keşfedilmeyi beklemektedir.

Büyük ölçüde karşılıklı etkileşim, belki de popüler sağlık sistemi ile halk arasında olmaktadır. “Popüler sağlık sistemi” ile söylemek istiyoruz ki bunlar yönlendirilmiş baskı/yayın olarak açıkça halk, fakat yeterli oranda hâkim olmayan kültürel bir ana damar olduğu “resmî” olarak düşünülebilir. Bu ibare (popüler sağlık sistemi) sağlıklı gıdalar,⁴ ruhî tedavi ve Hıristiyan bilimi gibi terapatik sistemleri içine alır. Bu, olumlu bulma açısından, günümüzde standart akademik tıp çevresinde “ortodoks olmayan/unorthodox” başlığı altında halk hekimliği ile birlikte popüler gelenekler –göz önüne alındığında- bazı amaçlar için yararlıdır. Örneğin şifa dağıtıcıların ilaç araştırmaları için tıbbî eğitim ve danışma için, halkbilimcilerin daha fazla gelişmeyi ummaları için bir alan olduğu gerçektir.⁵ Çok sayıda şifa dağıtıcı ile çalıştım ki onlar popüler-halk bağıntısını çok iyi tarif ederler. Sözelimi bunlardan biri organik çiftçi, sağlıklı gıdalar konusunda çok bilgiliydi ve el ile vücudun terapatik tedavisinde aşı yapılmasına karşıydı. Uygulamalı halk hekimliğinin temel olarak halk inançları yapısı içinde yer aldığını söylüyor ve bazı müşterilerine de bölgenin otacılarını tavsiye ediyordu. Modern halk sağaltıcıları arasında böylesi kurallar oldukça fazladır. Bundan dolayı halk hekimliğini öğrenenler, popüler gelenekler ile içli dışlı olmak zorundadır. Böylesi ilkelerden “tabîi, yaratıcı akıl/anlayış (terapatik tedavi)”, veya “nefes'ten (ruhî, telepatik usül)” habersiz halk sağaltıcılarının tipik birçok ifadele-

ri, daha karmaşık yapıdaki düşüncelerle bağ kurduklarında (onlardan) ayrılır.

Halk sağlığı gelenekleri tarafından ortaya konulan ilişkilerin bir başka türü de etnik farklılıkların (kendi aralarında) kurdukları köprüdeki tavırlarıdır. Buna büyücülük gelenekleri yine iyi bir örnektir. Bu terim (Powwow: Büyücü, Powwowing: Büyücülük) bölgenin her yerinde kabul edilmekte ve halk sağaltıcıları/büyücüleri ve onların sihrî işlemlerini genel olarak kapsamaktadır. Bu sözcük, (powwow, powwowing) sonuçta özgün olarak Algonquin (Kuzey Amerika yerlilerinin dilinden) İngilizler tarafından alınmış ve o zamandan beri Pensilvanya Almanları geleneği içinde varlığını sürdürmüştür. Şimdi ise birçok etnik geçmişe sahip halk hekimlerinin sıklıkla başvurduğu otacılıktan medyumlığa kadar bir dizi uygulamayı karşılamaktadır. Birleşik Devletler'in her yerinde böyle etkileşimler bulunabilir. Bununla birlikte birçok kültürel yakınlık/benzeşim, büyücülük (Siyah) ve Curenderismo (Meksikalı ve Amerikalı) gibi gelenekler hâlâ görülebilir ve şüphesiz uzun zaman içinde de görülecektir.

Doğal ve Doğaüstü

Tarihî olarak halkbilimciler, sağaltıcıları ve onların yaklaşımlarını ya doğal ya da doğaüstü olarak tasnif etmişlerdir. Pensilvanya geleneğinde sözelimi otacılar doğal iyileştiriciler, büyücüler doğaüstü iyileştiriciler olarak değerlendirilir. Bununla birlikte bu sınıflamada bazı yönler elverişli ve avantajlıdır; bazılarıysa bozulmaya eğilimli ve incelenmeye elverişsizdir. Otacılar, malzemelerini çoklukla astrolojik ilkelere ve kalıp sözler veya dua ile birlikte sık sık yapılan uygulamalara göre elde ederler. Benzer şekilde birçok büyücü de tütün, terebentin gibi doğal malzemeler

ve muska kullanır. Çok ciddi bir sorun olarak bu sınıflama şeması, iyileştirici geleneklerin sistematik doğasını gözden kaçırmaya ve etnosentrik olmaya eğilimlidir. Sonuç olarak çoklukla “doğal” kategorisi deneysel ve akılcı; “doğaüstü” ise, akıl dışı olarak adlandırılır. Gerçekte bu terimlerin karıştırılması, doğrusu yanlışır.

Sözlü büyüün, siğilin yok edilmesi için kullanımında doğaüstü olduğu gibi, unun veya örümcek ağının kan akmasını durdurmada kullanılmasının (doğal) temeli, doğru bir gözleme dayanır ve bundan dolayı da tamamıyla deneyseldir. Her iki uygulama çalışması da oldukça tutarlıdır. Siğil büyüünün etkisinin sihirli ya da psikosomatik olup olmadığı düşünülürse, deneysel bir yapı taşımadığı görülür. Halk hekimlerinin tüm inanışları ve uygulamaları, kullanım için aynı gerçektir. Eğer işleri incelemeye/gözleme açık olmasa, devam da edemez. İncelemenin/gözlemin yorumu ve analizi, oldukça karmaşık bir faaliyettir ve elbette halk sağaltıcıları ve tıp doktorları kendi sonuçlarının geçerliliği hakkında birbirleriyle uzun zaman tartışabilirler; fakat böyle anlaşmazlıklar, halk sağaltıcılarının ve hastalarının daha az deneye dayandığını göstermez.

Mantıklı-mantıksız şeklinde bir ayırma, tam anlamıyla bir sorunsaldır. Sözelimi belirli türde enerjinin yetersizliğinin veya dengesizliğinin hastalıklara neden olabileceği ileri sürülür; ki bazı iyileştiriciler, enerjiyi toplamaya veya enerjinin odağı/kaynağı olmaya yeteneklidir ve öyle ki ellerini hastanın üzerine koyup enerjinin hastaya geçmesini sağlayarak tedavi yapar. Böyle bir durum, birkaç temel varsayımdan mantıkî olarak çıkarılabilesiyle mantıklıdır/akılcıdır. Gerçek şudur ki bu varsayımlar, modern tıp biliminin daha az mantıklı

sonuçlar üretmeyen hizmetlerinden dramatik olarak farklıdır. Tabii ki modası geçmiş sayısız tıbbî teorilerin gösterdiği gibi “akılcı olmak”, “doğru olmak”la –hastalık nedenlerinin pislikler/kirler olduğu gibi- aynı değildir; teoriler deneyseldir, akılcı olarak üretilmiştir ve doğru değildir.

Son çözümlemede bunlar deneysellik ve akılcılığın kullanımındadır. Genel olsa da inanç konusundaki akademik çalışma, akademik dünyanın inanılan tez veya bir uygulama ile uyuma isteğine gerçekten gönderme yapar. Bugünkü durum, her nasılsa, oldukça talihsiz bir durumdur; çünkü en çok araştırılması gereken halk geleneği yöntemlerinin iki yüzeysel niteliğini meydana getirir: Gözlem usulleri ve toplama; ve verili gelenek içinde hazır varsayılan gözlem usullerinin mantıklı yorumu.

Halk Psikiyatrisi

İşlevselcilik, (survivalismin çağdaş takipçisi) herhangi başka birinden (yöntemden, bilim dalından) daha fazla halk hekimliğinin mantıklı yapısını ve deneyselliğini kabul eder. Bu yaklaşım, sıklıkla halk psikiyatrisi (etnopsikiyatrisi ya da transkültürel psikiyatri) olarak da adlandırılan psikiyatri çalışmasında kullanılmaktadır; ki, yaygınlıkla sözlü tekniklere bağlı olarak varsayılan ruhî tedavilerdir.⁶ Bundan dolayı tüm doğaüstü ilaçlar, halk psikiyatrisi olmakla ilgilidir. Diğer işlevselciler, toplumsal kontrol ve grup özdeşliğinin sürdürülmesi gibi pozitif işlevler olarak geleneksel tedavi edici özelliklere sahipken doğaüstü halk ilaçlarının herhangi bir şeyi (hastalık ve rahatsızlığı) tedavi edip edemeyeceği sorusundan genellikle kaçınırlar. Kültürler arası psikiyatri, cevabın “evet” olması önerisinin ve bu işlevin açıklanması, araştırılması için teorik

çerçevenin çizilmesini sağlayacak bir değere sahiptir. Bununla birlikte bilim adamları, kendilerini kültürel olarak yapılandıran çeşitli psikoterapi teorilerini unutulursa, herhangi bir bilgi edinmek-sizin yalnızca halk terimlerini psikiyatri terimlerine çevirme tehlikesi vardır. Bu alanda özenli, nesnel bir çalışma için en çok tartışılan konulardan biri, iyileştiricinin bizzat kendine (sağladığı) özgürlüğüdür.

Tüm halk tedavi şekillerinin belki büyük bölümü, temel bir ilkyardımda uzman olmayanlar tarafından yerine getirilirken tam veya kısmen uzmanlar, özellikle dikkat çekicidir. Genel olarak bu tedavi ediciler, çok karmaşık ve birbirini bütünleyen düzenlerin/sistemlerin taşıyıcısıdır ve onların kişisel hikayeleri, sıklıkla tedavi ediciliğin en etkili örnekleri ile tasvir edilir. Organik çiftçi-halk hekimi, yukarıda ifade edilenlere iyi bir örnek oluşturacaktır. Otuz yaş sonlarına kadar bu kişi, halk hekimliği alanında herhangi bir özel ilgi veya etkinliği olmaksızın alelade bir çiftçidir. Bununla birlikte o, büyük sorunlarla kuşatılmıştır. Çiftliği verimli değildir; ailevi zorluklar yaşamıştır ve besbelli ki gerçekten hastadır. Fiziki olarak acı çektiği hastalıkları göz önüne alır. Bununla birlikte hastalıklar, psikolojik ve psikomatik sorunları kapsayabilir. (bu, kültürlerarası psikiyatrinin vardığı sonuçtur.) Bana, hastalıkların onu muhtemelen ölümün kıyısına getirdiğini söyledi: "Bildiğim şey, ipinizin sonuna varmış gibi, bir ilmek ve onda asılı olmak..." Bu noktada o, inancında bilinçsizlik dönemine girdi, cennete taşındı; üstlendiği/başladığı eylemlerin doğrulanmasını ve sorunlarının tam bir açıklamasını elde etti. Bu noktadan itibaren doğal olarak yetişen ürünlerden oluşan özel bir beslenme sağlayan bir arkadaşı vasıtasıyla

sağlığına yeniden kavuşmasına yardım edildi ve o, derece derece iyileşti. Bu adamın bütün dünya görüşünde çok dramatik değişiklikler yapıldı. O, kendisine ve ailesine yönelik bir dizi tehdidi kavraması için karmaşık, fakat tutarlı bir sisteme sahip oldu: Toplumsal, ekonomik ve siyasî baskılar, (uluslar arası bankacılık işleri, Birleşmiş Milletler, FBI, CIA, Gıda ve İlaç Yönetimi gibi anlaşmaları içeren) sağlık konuları (örneğin gıdalara eklenen kimyasallar, modern tıp) ve ahlakî ilişkiler (eğitim ve modern teknolojinin çoğunluğu) Aynı zamanda, bu tehditlere karşılık verecek kaynakların sistemini de elde etti: Organik çiftçilik, düşük teknoloji hayat biçimi; bitkisel ilaçlara, hastalıkları okuma-üflemeyle iyileştiren kişilere ve bin yıllık muhafazakar Hristiyanlığın ilgi çekici bir yorumuna güven. Bu değişiklikler , dramatik olarak sadece adamın kendisini değil, aynı zamanda ailesini ve çiftliğini de yeniden canlandırdı. Onunla çalıştığım dönem sırasında, o aynı inançları paylaştığı insanların yaşadığı bölgede iyi tanınan ve oldukça başarılı biriydi. Böylesi bir süreç, çok karmaşıktır ve tamamıyla burada açıklanamaz. Bu, onların yetişkinlik çağında halk hekimi olanlar arasında oldukça yaygın bir örneği olarak görünür: Rahatsızlık ve hastalık, çoklukla büyük bir baskı/stres döneminde, bir kriz, ilham, bazan da mistik deneyimlerin eşlik etmesi; bir bilirkişiden biraz bilgi ve yardım, biraz toplumsal destek olması halinde, genel olarak değişmez ek bir çalışmanın yeniden üretilmesi sağlanabilir. Antropojistler, diğer kültürlerde şamanların ortaya çıkmasının bu tipik örneğini buldular.⁷ Kültürümüzde kuzey Amerika halk hekimlerinin dağılımı ve yoğunluklarının belirlenmesi için hayat geçmişlerine yeterli dikkat gösterilmiyordu. Benim araştırmam, özellikle yön-

temleri ağırlıklı olarak doğaüstü olan halk hekimleri arasında bunun sürpriz şekilde genel olduğu fikrini verecekti. Tabii, halk hekimi olmanın diğer birçok yolu vardır: Soyaçekim, yedinci oğulun yedinci oğlu olarak rastlantı eseri bir doğum ve halk hekimi olmak için çıraklık.

Halk Hastalıkları

Halk hekimleri modern insanca bilinen tüm hastalıkları (sigiller, eklem iltihabı, sancı, cinsî yetersizlik, cilt rahatsızlığı, kanser, vb.) ve tıp biliminde tanınmayan hastalıkları da (sözgelimi mal ochio veya kem göz, ruhi çöküntü ve büyücü etkilerini) pratik olarak tedavi ederler. Böyle teşhisleri gerektiren belirtilerin bazıları, diğerleri tanımlanamazken göreneksel teşhis terimleriyle yeterince tanımlanabilirler. Son durumda depresyon/çöküntü, histeri, kişiliksizlik (depersonalization), sara gibi besbelli benzer tıbbî terimleri halk kategorisine indirgemek çok cazip olabilir. Böyle bir indirgeme, bazan benimsenebilirken iyi bir teşhisle sağlanmış kesinlik ve dikkat ile yürütülmedikçe doğruymuş gibi kabul edilemez.

Çalışmamda modern tıp kategorilerine doğrudan uygun olarak halk kategorilerine bakış girişimini kapsayan sorunları iyi betimleyen bir dizi geleneksel doğaüstü inancın deneysel görünüşleri/elemanları ve memoratlar ile karşılaştım. Geceleyin uyanık olduğu halde (herhangi birinin) kendisini hareket edemez halde bulması, oldukça genel bir durumdur. Böyle durumların büyük çoğunluğunda şaşkıncu şekilde gerçek daha az bilinir; ki insanlar ya bu anda ona fizikî bir saldırı ya da kimi zaman onu rahatsız eden bir şeylerin kokusunu alma, görme, duyma veya kımıldayama esnasında ayrıca güçlü bir şekilde yanında bir “varlık” olduğunu hisseder.

Onlar, sıklıkla saldırganın üzerlerine bastırıldığını veya sıkıca kavradığını hissederler ve tanımlanması zor bir heyecan çeşitliliği yaşarlar.⁸ tekrarlanan ayrıntıların karışıklığı arasında, olayın fenomenolojisinde çok açık bir örnek vardır; ki bu, farklı alt kültür ve kültürlerde (yorumlama hariç) kimi küçük değişiklik olmasına rağmen, tüm dünyada var olmaya/belirmeye başlar. Saldırıların halk tarafından adlandırılma örnekleri arasında “cadı/kocakarı”(Newfoundland), “karabasan”(İngiliz), “Süpürgesiyle çan cadı” (İngiliz ve Siyah gelenekleri), “Couchemar” (Fransız) ve “kötü ruhlar tarafından saldırı” (Mannon gelenekleri) vardır. Tıbbın çeşitli dalları, zaman zaman yaşananın bazı yönlerinden haberdar olduğunu gösterdi ve genel bir tıbbî sınıflamayla onun doğrudan bağlantısı için çaba sarfetti. Bir psikiyatrik yorum, kımıldayamamanın/felcin, korkunun temelinde bunun bir “angst saldırı” ve zamanın yüzde doksanı sırtüstü yatanların “kurbanlar” olduğunu göz önüne alır. Diğer ruh hekimleri bunu, bazan göğüs üzerinde bir basınç hissi uyandırdığı için, “nefes alamama anının hayali” şeklinde algılaması olarak adlandırırılar. Literatürde en azından dört farklı tıbbî açıklama buldum. Bunların her biri kimi yönlerden diğerleri ile çelişir ve fenomenlerin tanımlanmasına bağlıdır; ki çeşitli halk geleneklerinde bulunanlardan daha doğru ve daha az bütünlük gösterirler. Doğrusu (onun) hakkındaki tıbbî yorumların çoğunun yetersizliğini göstermeye ve evvelce elde edilenden daha fazla halk geleneğinden elde edilen bilgi, bu deneyimin daha sistematik bir tanımlamasını mümkün kıldı. Halk geleneğinden öğrenilen işlemlerin bazıları hem tanısal hem de tedavi edici konuları içerir. Bu, bir diğer örnektir; ki sadece halk ile tıbbî kategoriler arasındaki iliş-

kilerin karmaşıklığı değil, tıbbî hedeflere ulaşmada halkbilim çalışmalarından elde edilen yararlı başvuru bilgisi elde etme olasılığıdır da. Halka şifa dağıtıcılar, meslekleriyle ilgili bilgilenmeleri için uzun arayışlarda bulunurlar. İşlevselci yaklaşım yöntemiyle özellikle etnobotanikçiler (etnik bitkibilimciler) ve halk psikiyatrisi uzmanları, artık bu tür araştırmalarından öğrenmeye başladılar. Bu tarz işlerin modern sağlıkla ilgili günlük problemler için büyük uygulamısal önemi olabilir. Özellikle halkın geleneklere bağlı olarak iyileşme genel durumunun göz önünde bulundurulması, yalnızca herbalizm, halk psikolojisi ve halkın içerisinde bulunduğu hastalık kategorilerini içermekle kalmaz hem de beslenme, beslenme yöntemleri, belirlenen tıbbî anlamda rejim yapan hastaların geleneksel öykülerinin rolünü, halk dininin, acının ve kayıpların üstesinden gelmedeki rolünü ve tek bir kez de olsa halk diniyle ilgili ve tıp alanında önemi olan diğer benzer konuları içerir.

Sonuç

Halk sağlığı ve halk sağlığı uzmanlarının çalışmaları, halkbilim içinde “önemsiz/ikincil tür” durumunda uzun zamandır sürdürülmektedir. Bu, halkbilimin karakteristiği ve inanılan geleneklerin nesnel şekilde ele alınmasının denenmesinin güçlüğü nedeniyle temel olarak malzemelerin uygun şekilde edebî organizasyonu sorunundan dolayı olmaktadır. Bununla birlikte bu zorlukların üstesinden gelmek, halk sağlığı çalışmalarını hak ettiği değere ve önemli pozisyona ulaştırmak mümkündür. 1973’ün Eylül’ünde Amerikan Halk Hekimliği konusunda Wayland Hand öncülüğünde, belirgin bir görünüme sahip bu oluşumda bir dönüm noktası olarak UCLA Konferansı toplandı ve Smithsoni-

an Enstitüsü’nün “Halk Hekimliği Sempozyumu: Sağlık ve Tedavi Yöntemlerine Alternatif Yaklaşımlar”, büyüyen ilginin birçok işaretinden biri olarak 1979’un Eylül’ünde gerçekleşti. Riskli girişimin başarısı, dikkatli bilimsel çalışmalara; malzemeler, çevre şartları ve uygulamaların eşit şekilde göz önüne alınmasına ve yeni anlayışla şimdiye dek başarılımış çalışmaların sentezine bağlıdır. Sonuçlar, iyi çalışmaya değer olacaktır.

Notlar

1. Wayland D. Hand. Ed., Kuzey Carolina’dan Batıl İnançlar ve Popüler İnançlar, Frank C. Kuzey Carolina Folklor Koleksiyonu, c.6 (Durham, Kuzey Carolina, 1961), s. 201.

2. Vance Randolph, Ozark Batıl İnançları, (New York, 1947), s. 93.

3. Büyüücü geleneği ve onun hem genel dinî gelenek hem de yayınlanması ile ilişkisinin iyi bir yorumu için, bak Don Yoder, “Hohman ve Romanus”, Amerikan Halk Hekimliği, ed. Wayland D.Hand (Berkeley: University of California Press, 1976), s. 235-48.

4. Folklorun görüş açısından sağlıklı besin uygulamalarını değerlendirilmesi için, bak David Hufford, “Bir Halk Topluluğu Olarak Doğal/Organik Besin İnsanları: Beslenme, Sağlık sistemi ve Dünya Görüşü”, Keystone Folklore Quarterly 16 (1971): 179-84.

5. Böyle bir uygulama örneği için, bak David Hufford, “Dinî Hristiyan İyileştirme”, Journal Of Operational Psychiatry 8 (1977): 22-27.

6. Örnek için, bak Ari Kiev, “Halk Psikiyatrisi Çalışması” Büyüçülükte İnanç ve İyileştirme, ed. Ari Kiev (New York: Free Press, 1972)

7. Bak Anthony Wallace, Religion: Antropolojik Bir Bakış (New York: Random House, 1966), s. 145-52.

8. Bak David J. Hufford, Geceleyin Gelen Terör: Doğaüstü Saldırı Geleneklerinin Deney Merkezi Bir Çalışması (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, Publications of The American Folklore Society, 1982).

**Halk Tababeti, antropoloji ve halkbilimin her ikisinde de bir konu olarak geliştirildi. Bu gelişmede karşılıklı etkiler varken, görünüm her bir alanda farklıdır. Bu nedenle halihazırdaki makale, halkbilimi çalışmaları içinde bir konu olarak olabildiğince sınırlıdır.